

В. В. Смоляк, канд. архіт.;
Н. В. Козинюк;
О. М. Марецька, студ.

ОСОБЛИВОСТІ НАРОДНОГО СЕЛЯНСЬКОГО ЖИТЛА ПІВДНЯ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ (НА ПРИКЛАДІ МУРОВАНО-КУРИЛОВЕЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Досліджено особливості сільського житла у Вінницькій області на прикладі села Жван Муровано-Куриловецького району. Виявлено характер планування, об'ємно-просторова структура, оздоблення, єдність з довкіллям старих та сучасних індивідуальних житлових будинків цього регіону.

Вступ

До важливих завдань духовного відродження нашої держави слід віднести проблему збереження національної історико-культурної спадщини. Сюди віднесемо пам'ятки традиційної народної архітектури, які втілюють в собі багатовіковий досвід, побут та культуру українського народу. Недооцінка ролі архітектурних надбань народу, обмеження досліджень, науково-методичних та популярних видань з питань охорони та реставрації реліктових споруд села негативно позначилися на збереженні пам'яток народного зодчества і, відповідно, на сучасній забудові. Як свідчать наявні публікації, найменш дослідженими є питання архітектурно-мистецької підтримки будівництва житла [1, 2]. Тому, відсутнє повне уявлення про багатство та різноманітність народних мистецьких засобів та архітектурних прийомів.

Народна архітектура створювалась протягом віків шляхом постійного удосконалення прийомів та форм, що відповідали умовам життя, побуту та усталеним мистецьким уподобанням народу. Досвід будівництва житла передавався з покоління в покоління. За цей час відшліфовувалася мистецька майстерність, покращувалися професійні прийоми та навички народних будівничих, створювалися архітектурно-будівельні та декоративно-мистецькі традиції [3].

Народна архітектурна творчість найяскравіше проявляється в сільському житлі, особливістю якого є органічна єдність та взаємообумовленість функціональних і технічних вимог та мистецької форми. Це знаходить своє відображення у мистецькому образі житлового будинку, в його плануванні та конструктивному вирішенні [4]. Поняття «народне зодчество» охоплює житлові, господарські, виробничі, культові споруди, сільські поселення, створені руками і талантом здебільшого невідомих майстрів, що застосовували у своїй творчості народні архітектурно-будівельні традиції.

На відміну від професійної, індивідуальної, народна архітектура відрізняється колективним досвідом, який з часом набуває значення традиції. Тонке відчуття народними зодчими виразних та конструктивних властивостей дерева, інших місцевих матеріалів дозволило їм простими засобами творити високомистецькі зразки архітектури [5].

Для вивчення народного зодчества східного Поділля у ХХ столітті були залучені численні публікації та дослідження, зокрема вивчалися праці В. Самойловича, Т. Космини, П. Юрченка, М. Холостенка, Л. Прибєги, М. Топоркова, О. Пламеницької та інших вчених-етнографів, архітекторів і мистецтвознавців. Авторами також були проведені численні дослідження в південно-західній частині Вінницької області. Метою дослідження було виявлення характеру планування об'ємно-просторової структури, оздоблення, єдності з довкіллям старих та сучасних індивідуальних житлових будинків у Вінницькій області.

Дослідження народної архітектури Поділля

Відповідно до класифікації, розробленої В. Самойловичем, Вінницька область відноситься до східно-подільського архітектурно-етнографічного регіону. При цьому були підкреслені такі ознаки, як особливості планування, характер декору житла, поліхромність його розписів, пластичну

обробку солом'яних дахів і тощо.

Муровано-Куриловецький район Вінницької області межує з Хмельницькою та Чернівецькою областями, а також Могилів-Подільським та Барським районами Вінницької області. Природно-географічні умови цього регіону вирізняються сприятливими умовами для ведення сільського господарства. Рельєф території району сприятливий для землеробства, має рівнинний характер з невеликими пересіченими місцями (рис. 1).

Рис. 1. Характерний ландшафт півдня Вінницької області (село Жван Муровано-Куриловецького району)

Сільське житло завжди було не лише одним з основних компонентів матеріальної культури, але й органічно входило у сферу духовної культури як один з найважливіших її елементів. Через житло, його організацію, символіку селянин не тільки перетворював, але й пізнавав світ, віддзеркалюючи його реалії та закономірності у композиційній взаємодії архітектурних форм та декоративних деталей. У селі Жван знаходимо на фасадах житла стилізовані зображення тваринного та рослинного характеру (рис. 2).

Рис. 2. Символіка тваринного та рослинного характеру на фасадах будівель

Мистецьке трактування будівель свідчить про яскраве художнє обдарування і значні духовні надбання народних будівничих в осмисленні й вирішенні просторового середовища. Адже загальне мистецьке упорядкування садиби впливає і на духовний стан її господарів. На рис. 3 бачимо сучасне народне житло у цьому селі, мистецьке трактування фасаду, благоустрій та малі архітектурні форми якого витримано в одному естетичному ключі.

Рис. 3. Мистецьке трактування сільської садиби в с. Жван

Дуже важливим елементом народних звичаїв був вибір місця для нової хати, яке в майбутньому створило б оптимальні умови для функціонування хати та господарських споруд. Вирішуючи це питання, брали до уваги багато чинників: віддаленість житла від вулиці, рельєф садиби, розташування хати щодо сторін світу тощо. Для нового житла намагались знайти таке місце, яке мало задовольнити низку вимог, зокрема: щоб це місце було, по можливості, на цілині, де земля «спокійна»; на горбку, де немає вологи; де не ростуть дерева; там, де ранком не буває роси; де є зручний під'їзд; вхід до хати повинен бути із південного боку тощо. Потрібно зауважити, що заборон при цьому було значно більше. Так, не можна було будувати нову хату за розмірами меншу від старої; на місці, де часто

хворіли; де були сварки та розлучення; де раніше була церква або інше святе місце; на стежках, дорогах та корчах тощо. За нашими дослідженнями встановлено, що цих вимог в селі дотримуються і зараз.

При усьому розмаїтті сільських населених місць, варіантів організації забудови та типів житлових будинків основним та визначальним був принцип гармонійного єднання житла з довкіллям. Селянські хати органічно вписувались в природне оточення, композиційно доповнюючи природне середовище. Старі подільські села завжди були мальовничим доповненням до живописних краєвидів східного Поділля (рис. 4).

Особливо слід відмітити будівництво житла в селах з крутим, неспокійним рельєфом. Збудовані на крутому рельєфі сільські хати відрізняються своєрідними прийомами використання території за рахунок створення цокольного поверху, в якому розміщується частина господарських приміщень і вивільняється дворова частина садиби, а також наявністю площадок та терас (рис. 5).

Рис. 4. Єдність сільського житла та довкілля

Рис. 5. Поєднання житла з неспокійним рельєфом у селі Жван

Село Жван старовинне, до цих пір збереглося кілька дуже старих хат, що мають солом'яну стріху, будівництво яких можна віднести до перших років колективізації. Одна з таких будівель зображена на рис. 6. Ця хата має характерне для східного Поділля планувальне вирішення — трикамерну структуру. Архітектурний образ такого житла цілком відповідає уявленню про подільську хату того періоду — раціональне планування, конструкції з дешевих, але практичних місцевих матеріалів, невеликі, без оздоблення вікна, традиційний для східного Поділля спосіб «пошиття» стріхи, зважені пропорції даху та стін та ін. Таких хат на Поділлі збереглося дуже мало. Вони мають багато спільного, але існують і відмінності, що залежать від традицій, що панують в тій, чи іншій місцевості. Наше завдання — дослідити, зафіксувати і зберегти інформацію про планувальні, конструктивні та мистецькі особливості таких старовинних, реліктових будівель, які були колискою наших пращурів.

Рис. 6. Старовинна сільська хата в селі Жван

Розвиток сучасного житлового будівництва в селі характеризується новими підходами до об'ємно-планувальних вирішень, використанням нових будівельних матеріалів, якісним оздобленням та багатьма іншими ознаками.

Найголовнішою ознакою, що лежить в основі класифікації житла є його планувальна структура. Решта ознак, таких як: будівельний матеріал, та конструкції, форма даху, оздоблення тощо — є похідними або додатковими. Досліджено, що планувальна структура житла тісно пов'язана з багатьма факторами, основними з яких є соціально-економічні, природно-кліматичні, побутові, демографічні та історичні.

Характерною рисою народного житла є раціональність та лаконічність об'ємно-планувального вирішення. Це зумовлюється перш за все простотою конфігурації будинку та широким використанням місцевих будівельних матеріалів, що вимагають найпростіших конструктивних прийомів та архітектурних форм.

Рис. 7. Сучасна житлова будівля в селі Жван

На рис. 7 показано сучасний житловий будинок у селі Жван. В плануванні будівлі відмітимо раціональність, закладену в багатьох нових будівлях села. Будівля має два зручні входи, веранду, сіни, тамбур, які є вхідною групою приміщень.

Селянське житло Поділля завжди втілювало у собі кращі надбання українського народу в сфері духовного та матеріального. В ньому органічно поєднувалися раціональне планування, досконале об'ємно-просторове вирішення, досконале мистецьке трактування. Ці складові стали довершеними лише завдячуючи збереженню народних традицій, що

дбайливо передавалися з покоління в покоління. Простота, стриманість, лаконічність об'ємно-просторової композиції житлового будинку та мальовничість вирішення його фасадів, що визначає великою мірою архітектурно-мистецький вигляд народного житла, зумовлюється планувальними та конструктивними міркуваннями. В архітектурному вирішенні народного подільського житла можна виявити лейтмотив, що має значний вплив на створення мистецького образу житла.

Висновки

1. Досліджено особливості сільського житла у Вінницькій області на прикладі села Жван Муровано-Куриловецького району.
2. Виявлено характер планування, об'ємно-просторова структура, оздоблення, єдність з довкіллям старих та сучасних індивідуальних житлових будинків цього регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Смоляк В. В. Єдність утилітарних, конструктивних і естетичних факторів у народному зодчестві Поділля (кінець XIX — перша половина XX ст.) / В. В. Смоляк // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Наук.-техн. зб. — вип. № 10. — Київ, КНУБА, 2002.
2. Самойлович В. П. Українське народне житло : Кінець XIX — початок XX ст. / В. П. Самойлович — К., 1972. — 24 іл., 32 с.
3. Самойлович В. П. Українське селянське житло та господарчі будівлі / В. П. Самойлович // Нариси історії архітектури Української РСР. — К. : Держбудвидав УРСР, 1957.
4. Косміна Т. В. Локальні особливості народного житла південних районів Поділля / Т. В. Косміна // НТЕ. — 1973. — № 4. — С. 24—31.
5. Косміна Т. В. Сільське житло Поділля : Кінець XIX — XX ст. : Історико-етнографічне дослідження / Т. В. Косміна. — К., 1980. — 190 с.

Рекомендована кафедрою містобудування та архітектури

Надійшла до редакції 22. 09.11
Рекомендована до друку 18.10.11

Смоляк Володимир Вікторович — доцент кафедри містобудування та архітектури;
Марецька Ольга Миколаївна — студентка Інституту будівництва, теплоенергетики та газопостачання.
Вінницький національний технічний університет, Вінниця;
Козинюк Наталія Володимирівна — завідувач архітектурного відділення Вінницького будівельного технікуму, Вінниця